

REVOLUTIA FRANCEZA

În cele două secole de domnie și guvernare a dinastiei de Bourbon (1589-1789), societatea franceză a dat apartenența unei evoluții lente, în care inițiativele de reformă s-au confruntat cu puternice tendințe de apărare a privilegiilor. Vechiul Regim a fost cuprins în ultimele sale decenii de o criză complexă: economică, socială, financiară, administrativă și morală. Considerată în istorie ca o manifestare atipică, revoluția se declanșează când toate tentativele de reformare sunt epuizate. Amploarea crizei și ineficiența reformelor au determinat ca Revoluția Franceză să fie necesară, inevitabilă și la fel de complexă.

▪ Premisele izbucnirii revoluției

În cursul secolului XVII, Franța a înregistrat, o dată cu întreaga populație a Europei, o importantă creștere demografică (de la 14-22 mil locuitori spre 23-28 milioane locuitori), chier dacă s-a situat sub media europeană a acelor vremuri.

Țărănimea a continuat să reprezinte 85% din populație și, deși cea mai mare parte a ei era liberă, lipsa pământului și dependența față de nobilul proprietar, de Biserică și de Stat îi împovărau viața. Producția agricolă a fost însă într-o creștere continuă, nu întotdeauna în funcție de tehnologii noi sau de uneltele folosite. Industria a excelat cu deosebire în domeniul textil, fiind puternic susținută de construcția de drumuri.

Din Evul Mediu, societatea franceză și-a păstrat structurile tradiționale: regele în fruntea ierarhiei, urmat de cele două stări privilegiate – clerul și nobilimea – și starea a III-a, alcătuită din burghezie, țărănime, muncitorii din manufacturi, etc. Originea celor trei ordine datează din Evul Mediu, când s-a ivit deosebirea între cei care se roagă – *oratores*, cei care se luptă – *bellatores*, cei care muncesc pentru a asigura traiul celorlalți – *laboratores*.

Clerul, însumând circa 130 000 de persoane, se proclama el însuși cea mai înaltă treaptă a Regatului. Se bucura de însemnate privilegii politice, fiscale și juridice. Membrii clerului superior, episcopii și abații (=titlu purtat de șefii unei mănăstiri catolice) se recrutau din rândurile nobililor. Fastul și grandoarea în care trăiau principii bisericii egalau luxul marilor nobili laici. În schimb, preoții de țară, cuprinzând 50 000 de parohi, duceau o existență modestă alături de enoriașii (=persoană care, practicând o religie, ține de o anumită parohie) lor.

Alături de nobilimea de sânge sau de spadă, în secolele XVI-XVIII s-a format nobilimea judiciară, a magistraților, care cumpărau acest titlu și intrau în rândurile nobilimii de robă. Instanțele judiciare supreme, care se numeau parlamente, constituiau un monopol al acestor aristocrații de funcționari. Profitând că în Franța Vechiului Regim legile intrau în vigoare abia după ce erau înregistrate în condica Parlamentului din Paris, nobilimea judiciară respingea sistematic reformele, devenind garantul menținerii privilegiilor. Populația Franței în preajma revoluției număra aprox. 25 milioane locuitori, dintre care 350 000 erau nobili, dar cu structură foarte eterogenă. Nobilimea de curte, cca. 4 000 de persoane, locuia la Versailles și forma anturajul regelui. Trăia în mare lux, din pensiile și ajutoarele acordate din bugetul statului, din soldele militare sau din veniturile slujbelor îndeplinite la curte. Totuși marea nobilime era parțial ruinată. Risipa, luxul și viața de la curte implicau cheltuieli mult mai mari decât veniturile, iar majoritatea domeniilor au fost amanetate (=a garanta un împrumut cu o proprietate) sau vândute. Cu totul alta era situația nobilimii provinciale, ruinată și ducând o viață modestă pe domeniile ei. Principala sursă de venituri consta în perceperea drepturilor feudale de la țărani, chiar dacă valoarea lor scăzuse foarte mult în secolul XVIII.

Starea a III-a cuprindea burghezia alcătuită din 2 milioane de bancheri, industriași, negustori și liber-profesioniști (avocați, medici, notari). Țărănimea, care număra 20 milioane de agricultori, forma cea mai mare parte a stării a treia. Tot în această categorie socială se mai găseau 2 milioane de muncitori, meșteșugar, mici comercianți, ucenici și calfe care locuiau la orașe și alcătuiau o forță socială explozivă.

Teoretic, regele deținea puterea în mod absolut. Statul era domeniul său, pe care l-a primit moștenire de la antecesorii și pe care-l guverna după bunul său plac. Regele declara război și încheia pace, numea în toate funcțiile militare și civile, putea încarcera orice persoană printr-o simplă „Lettre de cachet” (ordin scris, sigilat cu pecetea sa). În fapt, autoritatea regală era mult slăbită de modul haotic în care funcționau principalele instituții ale statului.

Centralizarea coexistă cu o mulțime de privilegii și autonomii. Justiția, spre exemplu, era exercitată concomitent de funcționarii regali, de seniorii care au moștenit dreptul de a face dreptate pe proprietățile lor și de tribunalele ecleziastice. Vămile interne stânjeneau comerțul, impozitele erau repartizate inegal.

Criza monarhiei absolutiste franceze a început după 1715, anul morții lui Ludovic al XIV-lea. Finanțele erau secătuite de dese războaie, iar populația vlăguită și profund nemulțumită. Regele Ludovic al XV-lea a antrenat țara într-o serie de războaie inutile având ca rezultat scăderea prestigiului Franței și o criză financiară care va dăinui până la revoluție. Politica falimentară a lui Ludovic al XV-lea a fost ilustrată de încheierea umiltoarei păci din 1763, când Franța pierdea în favoarea Angliei teritorii precum Canada, Louisiana și India. În schimb, monarhia franceză a sprijinit lupta de eliberare a coloniilor engleze din America de Nord, dar cu prețul adâncirii crizei finanțelor publice.

Regele Ludovic al XVI-lea (1774-1792) a eșuat în toate încercările de a reforma finanțele țării. Rând pe rând miniștrii Turgot, Necker și Calonne care au încercat să legitimizeze impozitarea nobilimii au fost demși la presiunile privilegiaților. Se produce așa-numita „revoltă a nobilimii”, prin care s-a respins orice încercare de reformare a instituțiilor aristocratice. La fel ca și în Anglia, cauza imediată a declanșării revoluției a fost criza financiară și împotrivirea la reforme a categoriilor privilegiate. În plan intelectual circulau idei noi, promovate de filosofii epocii „luminilor”, care criticau absolutismul monarhic și susțineau un regim al libertății și egalității.

▪ Drumul de la monarhia absolutistă la republică

Interesată să rezolve criza și să salveze statutul, monarhia a găsit de cuviință să convoace un organism reprezentativ (care nu mai fusese convocat din 1614), din care făceau parte și neprivilegiații – Adunarea Stărilor Generale (5 mai 1789).

Restabilirea Adunării Stărilor Generale a declanșat în Franța o efervescență socială și politică fără precedent: regele solicitase alcătuirea unor caiete de doleanțe, care îngăduiau nobilimii, clerului și stării a III-a, să-și formuleze revendicările sub forma unor cereri adresate suveranului. Cele mai multe solicitau desființarea absolutismului, o reformă completă a fiscalității și justiției, constituirea unei adunări reprezentative care să decidă asupra legilor și impozitelor, introducerea unei constituții.

REVOLUȚIA POLITICĂ (mai-iulie 1789). Încă de la început s-a văzut limpede că regele nu dorea reformă sau constituție, așa cum ceruseră insistent „caietele de doleanțe”. Obiectivul său, urmărit asiduu de mai multă vreme, era doar acoperirea deficitului bugetar printr-o politică de impozite acceptată de toate trei stările și menținerea absolutismului.

Drumul de la vechea adunare medievală la Adunarea Națională Constituantă modernă a fost deschis de diferendul dintre rege și reprezentanții stării a III-a: să se voteze pe stări (ar fi fost în avantajul privilegiaților) sau individual (evident, în favoarea majorității neprivilegiate). Delegații stării a III-a, la propunerea abatelui Sieyès, considerând că reprezintă 96% din națiune, s-au proclamat Adunare Constituantă (17 iunie 1789), iar membrii ei au jurat să rămână uniți până ce vor da Franței o constituție. Ludovic XVI a acceptat inevitabilul și a invitat deputații celorlalte ordine să i se alăture. Adunarea, cuprinzându-i acum pe toți membri Stărilor Generale, s-a proclamat Adunare Națională Constituantă (9 iulie 1789). Monarhia absolutistă a sucombat. Suveranitatea națională înlocuiește suveranul de drept divin. Guvernarea Franței se va face în baza unui contract încheiat între suveran și națiune. În acest stadiu, se poate vorbi de o monarhie moderată, după model englez.

Regele, rău sfătuit, concentrează trupe în jurul Parisului. Acest fapt provoacă revolta maselor populare. Parizienii se înarmează și alcătuiesc Garda Națională condusă de marchizul La Fayette. Se instituie o municipalitate revoluționară în frunte cu savantul Bailley. La 14 iulie 1789 e atacată și cucerită Bastilia, simbolul absolutismului monarhic.

REVOLUȚIA SOCIALĂ (iulie-august 1789). Acțiunile antiabsolutiste de la Paris și din marile orașe au creat un precedent pe care lumea rurală îl va urma fără ezitare. Recoltele proaste, cu consecința lor imediată – creșterea prețului pâinii și șomajul lucrătorilor cu ziua – au creat încă din primăvara anului 1789 condițiile unei mari răscoale țărănești.

La sate se dorea împărțirea echitabilă a grânelor, evident, în detrimentul celor care dețineau prea mult (seniorii laici și eclesiastici, dar și proprietari din rândul burgheziei) și ștergerea impozitelor către stat, precum și a obligațiilor feudale. Acest program a fost dezvoltat în vara anului 1789, când în cursul unor răscoale au fost distruse arhive care consemnau datorii și au fost atacate și incendiate numeroase castele nobiliare.

Starea generală de anarhie produsă de această răzvrătire nu putea rămâne fără urmări. Constituanta, speriată de tumultul satelor, a desființat în noaptea de 4 august 1789, toate privilegiile feudale, statuându-se deplina egalitate între toți francezii, deveniți acum, din vechi participanți la ordine medievale, cetățeni.

Cum o nouă constituție nu se putea naște de la o zi la alta, o *Declarație a Drepturilor Omului și Cetățeanului*, adoptată la 26 august 1789, stabilea principiile pe baza cărora urma să se înfăptuiască

reconstrucția țării. Din păcate, rău sfătuit, regele Ludovic al XVI-lea a refuzat inițial să accepte atât decretul din noaptea de 4 august, cât și Declarația, fiind obligat să o facă, după o nouă răscoală a populației pariziene, care l-a dus, împreună cu toată familia, la palatul Tuileries din Paris. Legislația feudală va fi înlocuită prin decretarea libertății economice, a desființării breslelor și vămilor interne, prin reforma impozitelor. Franța a fost împărțită în 83 de departamente formate, la rândul lor din districte, cantoane și comune.

PRIMA CONSTITUȚIE. Anii care au urmat (1789-1791) sunt caracterizați de o situație foarte complexă. În absența partidelor politice, două grupări se arată foarte influente: Clubul Iacobinilor (Societatea Prietenilor Constituției), dominat de Maximilian Robespierre, și Clubul Cordelierilor (Societatea amicilor drepturilor omului și cetățeanului), frecventat de Danton, Marat, foarte apreciat de mica burghezie, meseriași și muncitori industriali.

La 12 iulie 1790 a fost adoptată Constituția civilă a clerului, organizând Biserica ca pe o instituție națională, independentă de papă. Nemulțumiți s-au arătat atât Papa Pius VI, cât și regele Ludovic XVI, care a găsit bun prilej ca să fugă din Paris, spre a reveni cu trupe ca să restabilească absolutismul. La Varennes a fost însă recunoscut și obligat să se întoarcă (21 iunie 1791). Noul regim politic – monarhia constituțională – era instituit prin **Constituția promulgată la 3 septembrie 1791**, din care decurg următoarele prerogative ale celor trei puteri: *puterea executivă* era exercitată de un guvern condus de monarh care avea rol de prim-ministru (conducea diplomația, administrația, comanda armata, percepea impozite, propunea legi, asigura poliția); *puterea legislativă* o deținea Adunarea legislativă, aleasă pe 2 ani, prin vot cenșitar (controla guvernul, avea inițiativa legilor, vota legi, ratifica tratate și decreta impozite); *puterea judecătorească* era exercitată de Tribunalele judecătorești (pedepsea răufăcătorii, arbitra conflictele dintre cetățeni, potrivit codurilor și legilor votate de puterea legislativă).

La 30 septembrie 1791 s-a ținut ultima ședință a Adunării Constituante, căci la 1 octombrie 1791, aceasta se proclamă Adunare legislativă (1 oct. 1791-20 sept. 1792).

DECLANȘAREA RĂZBOAIELOR REVOLUȚIONARE. Adunarea legislativă s-a întrunit la 1 oct. 1791, fiind alcătuită din două grupări distincte de deputați: *feuillantii* – susținătorii monarhiei constituționale și *iacobinii* și *girondinii* – adepții republicii. Adoptarea noii constituții nu a rezolvat decât în parte problemele țării, conducând treptat la concluzia că doar un război cu suveranii Europei ar fi putut stabili situația.

Dorit de rege, care spera să reinstaureze astfel absolutismul, dar și de forțele revoluționare și de monarhiile vecine, războiul, început la 20 aprilie 1792 împotriva Austriei, a mers rău pentru Franța încă din primul ceas. Armata, prost organizată și practic, lipsită de comandă (mulți ofițeri monarhiști) dezertaseră, a pierdut bătălie după bătălie, dezastrul fiind evitat doar datorită slăbiciunilor taberei adverse. Conspirația familiei regale cu forțele inamice a devenit din ce în ce mai evidentă. Intrarea în război a Prusiei a complicat și mai mult situația și, în disperare de cauză, Adunarea legislativă a decis să aducă în Paris 20 000 de „federati”, membrii ai gărzii naționale. Pentru aceasta, a declarat „patria în primejdie” și într-un elan patriotic de nestăvilit, de pretutindeni s-au înrolat voluntari pentru a rezista armatelor absolutiste.

PROCLAMAREA REPUBLICII. În noaptea de 9-10 august 1792, circumscripțiile electorale pariziene au luat cu asalt reședința regelui și au instituit în capitală „Comuna insurecțională” (o conducere revoluționară).

Ludovic al XVI-lea s-a retras în mijlocul Adunării legislative, care, intimidată de mulțime, l-a suspendat pe suveran; acesta a fost arestat împreună cu întreaga familie și transportat la închisoarea Temple. Desființarea monarhiei constituționale a pregătit noul regim, a cărui lege fundamentală avea să fie elaborată de o Convenție.

În răstimp, singura autoritate legală în stat, Adunarea, a adoptat, sub presiunea Comunei, o serie de decizii împotriva dușmanilor revoluției, constituindu-se ceea ce istoricii francezi au numit „Prima Teroare”, cu victime mai ales din rândurile clerului. Au fost adoptate, însă, și reglementări cu caracter democratic: a fost decretat votul universal, prin care urma să fie aleasă viitoarea adunare, au fost desființate, fără răscumpărare, toate vechile drepturi feudale.

La 20 septembrie 1792, trupele revoluționare au obținut prima victorie împotriva forțelor intervenționiste la Valmy. Noua putere în stat, Convenția, aleasă prin vot universal, a desființat monarhia și a proclamat Republica Franceză, una și indivizibilă (21 sept. 1792).

▪ Anii Convenției

CONVENȚIA GIRONDINĂ (1792-1793). În istoria Convenției se disting trei etape: girondină, iacobină și thermidoriană. Situația revoluționară din 1792 a impus la conducerea Franței o adunare alcătuită exclusiv din republicani. Două grupuri își dispută preponderența în Convenție: girondinii (conduși de Roland, Brissot, Condorcet) și montagnarzii sau iacobinii, numiți așa după poziția ocupată pe băncile așezate în partea de sus a sălii de ședință (în fruntea lor aflându-se Robespierre, Danton, Marat).

Pentru început, Convenția, în care girondinii dețineau putere, a trebuit să hotărască soarta regelui. Deși ar fi dorit să-l salveze, sub presiunea probelor care i-au dovedit complicitatea cu monarhiile absolutiste împotriva revoluției, aceștia au fost obligați să-l trimită pe eșafod, la 21 ianuarie 1792. Decizia a avut pe termen scurt grave consecințe. Împotriva Franței revoluționare s-a constituit o coaliție de puteri (Austria, Prusia, Anglia, Rusia), cu scopul de a restaura vechiul regim. Războiul care continua, și pentru care au fost mobilizați 300 000 de soldați, tulburările din Vendeea (regiunile din NV țării), unde țărani instigați de nobili, s-au ridicat împotriva noii puteri, situația economică în continuă degradare au alimentat conflictul dintre girondini și montagnarzi. În urma unor noi manifestații a parizienilor (31 mai – 2 iunie 1793), girondinii sunt îndepărtați de la Putere și din Convenție și ghilotinați (2 iun. 1793). Eliminarea lor a dat o lovitură grea parlamentarismului care a învrăjbit Parisul revoluționar cu țara.

CONVENȚIA IACOBINĂ (1793-1794). Ca să salveze revoluția, iacobinii au fost nevoiți să recurgă la măsuri excepționale. Au folosit dictatura puterii executive și teroarea pentru combaterea contrarevoluționarilor. *Comitetul Salvării Publice*, condus de Robespierre, acționa ca putere executivă, iar *Comitetul Siguranței Generale* alături de *Tribunalul revoluționar* îi urmăreau pe dușmanii revoluției. Puterea legislativă și autoritatea supremă aparțineau Convenției Naționale dominate de iacobini. A fost elaborată **Constituția anului I (1793)**. Ea stabilea că „scopul societății este fericirea generală”. Nu a fost aplicată niciodată datorită războiului. În plan economic, au fost desființate toate obligațiile feudale, au fost împrumutate țărani fără răscumpărare, s-au fixat produse maximale la produsele de primă necesitate, în vreme ce creșterea salariilor a fost blocată. Organizatorul victoriei în plan militar a fost Lazare Carnot. În câteva luni, teritoriul Franței este eliberat și se trece la ofensivă în Belgia. Paradoxal, marile victorii vor dezbină tabăra iacobinilor. Hébert, partizan al terorismului în guvernare, stăruia să se meargă „cu ghilotina în frunte”. Hebertiștii erau puternici în clubul cordelierilor și în foburgurile (=cartier mărginaș într-un mare oraș) Parisului, unde conduceau secțiile de sanchiloți (=revoluționari proveniți din cartierele mărginașe ale orașelor). Legea suspectilor, adoptată la 17 septembrie 1793, a permis arestarea numai la Paris a peste 5000 de persoane din rândul vechii aristocrații și a burgheziei, dar și dintre oamenii de rând, mulți sfârșind pe eșafod. Se estimează că peste 1600 de persoane au fost executate în provincie. Pentru a lovi în preoțime și în catolicism, ei au inițiat mișcarea ateistă, au impus introducerea Cultului Rațiunii și au început descreștinarea. Catedrala Notre-Dame din Paris a fost transformată în Templul Rațiunii. Au introdus calendarul republican în 7 octombrie 1793. Danton, Hébert și alți adversari ai lui Robespierre au fost ghilotinați. Marea Teroare din ultimele săptămâni ale dictaturii iacobine a îngustat până la dispariție sprijinul popular pentru Robespierre. Prin complotul de la 9 thermidor / 27 iulie 1794 acesta și susținătorii ei au fost ghilotinați.

CONVENȚIA THERMIDORIANĂ (27 iulie 1794-26 octombrie 1795). Această Convenție a fost dominată de cei proaspăt îmbogățiți. Thermidorienii, adepți ai spiritului republican moderat, au ridicat restricțiile impuse de iacobini presei, economiei, culturii sau religiei catolice. Anularea Legii maximului (dec. 1794) a redat comerțului libertatea cerută de burghezie. S-a renunțat la rigorismul iacobin și viața cotidiană a celor bogăți a revenit la efervescența din timpul Vechiului Regim. Tonul îl dădeau celebre curtezane, precum Tereza Cabarrus (Notre Dame de Thermidor), devenită doamna Tallien etc. Două erau pericolele care amenințau Convenția Thermidoriană: iacobinii și regaliștii. Ultimele încercări ale adepților iacobinilor de a răsturna noua putere au fost înăbușite de armată în mai 1795. Emigranții regaliști sprijiniți de Anglia au debarcat în Bretania în iunie 1795, dar vor fi înfrânți de trupele generalului Hoche. O altă răscoală regalistă, octombrie 1795, i-a oferit prilejul tânărului general N. Bonaparte să se remarce și să candideze cu succes la comanda unei armate a Directoratului.

Politica externă a thermidorienilor o continua pe cea inițiată de iacobini. Olanda a fost cucerită (ianuarie 1795) și transformată în Republica Batavă, una dintre numeroasele republici-surori cu care se va înconjura Franța. Prusia, dorind să participe la a III-a împărțire a Poloniei (1795), va încheia pacea de la Basel (1795), recunoscând Rinul ca hotar cu Franța și neutralitatea Germaniei de nord. Tot la Basel se semnează pacea cu Spania, țară care părăsește coaliția antifranceză. Printre ultimele măsuri luate de thermidorieni a fost adoptarea Constituției anului III, care organiza Franța sub forma Directoratului.